

Förändringsteori och effektlogik

STÖDMATERIAL
April 2024

Innehåll

1. Vad är förändringsteori och effektlogik?
2. När kan (och bör) det användas?
3. Stöd och mallar

Del 1: Vad är förändringsteori och effektlogik?

Vad är det?

- Förändringsteori, effektlogik och liknande ramverk är ett **väl etablerat koncept** för design, styrning och uppföljning av offentliga insatser. Det inkluderas i många **internationella manualer och riktlinjer**, inklusive inom FoU-finansiering.
- Förändringsteorin eller effektlogiken är en beskrivning och visualisering – en överskådlig **”karta”** – över hur ett område, en insats eller ett projekt ska uppnå önskade effekter.
- Man kan säga att förändringsteorin eller effektlogiken utgår från **hypoteser om kausala förhållanden**: Hur tror vi att vi kan uppnå den förändring vi önskar se?
- Ofta används den som en metod för att **översätta strategi till insatser och aktiviteter** samt utgör grund för att följa upp och testa om antagna hypoteser gäller.
- Exempel på organisationer som förordar och/eller använder effektlogik eller liknande ramverk är EU-kommissionen, UKRI, OECD-DAC, samt svenska myndigheter såsom SIDA, Tillväxtverket, med flera.

Vad är vad? Begrepp och distinktioner

BEGREPP

SÄRDRAG

Förändringsteori

Beskrivning och visualisering av (antagna) kausala mekanismer, och hypoteser om hur förändring i ett visst sammanhang kan komma till stånd. Inkluderar ofta kontext, nödvändiga förutsättningar, möjliga effektspår, mål och annat "runt omkring" en insats. Är ofta relativt abstrakt och teoretisk. Kan fungera som en bakomliggande teori som en effektlogik utgår från.

Effektlogik

Beskrivning och visualisering av en eller flera insatser och vilka utfall och effekter dessa ska bidra till. Är ofta relativt konkret. Innehåller typiskt sett uttalade och specifika aktiviteter, prestationer och resultat. Fokuserar på det/de effektspår som insatsen utgår från. Kan innehålla uttalade (förväntade) effektkedjor – hur varje steg leder till nästa – eller så är dessa outtalade eller inte utpekade.

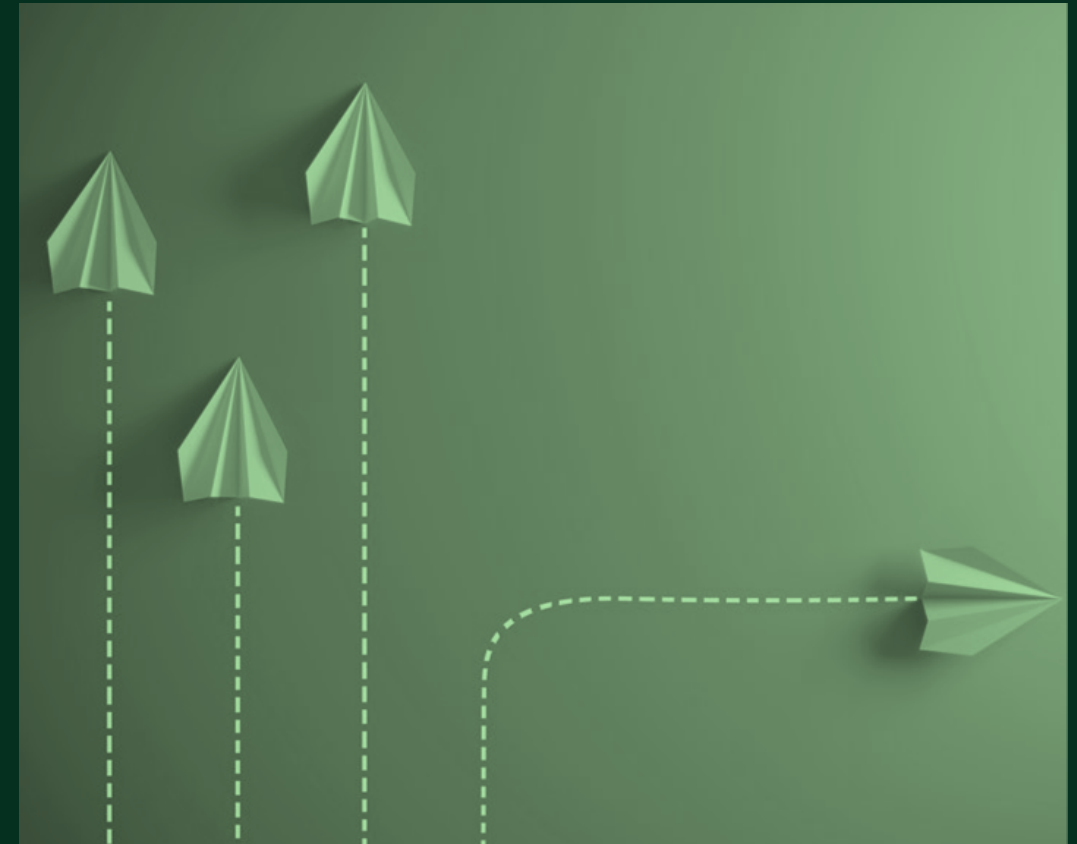
Förändringsteori och effektlogik kan användas på **strategi, områdes-, insats eller projektnivå**.

Notera en distinktion mellan hur ordet "effekt" används i (a) en (samhälls-) vetenskaplig kontext: kontrafaktiskt påvisad effekt/additionalitet, och hur det ofta används i (b) en uppföljnings- och utvärderingskontext: långsiktig eller övergripande bestående förändring eller inverkan (eng: "impact").

Effektlogik i komplexa sammanhang

Modeller för effektlogik kan verka simpla och linjära för många av de sammanhang där våra insatser verkar. I de förenklade exempel som finns i det här materialet finns en tydlig linje från aktivitet till effekt. Så ser sällan verkligheten ut. Men även i **komplexa sammanhang** kan effektlogik eller förändringsteori **fortfarande vara ett kraftfullt och användbart verktyg**. Det blir då särskilt viktigt att tänka på vissa faktorer:

- Huvudfokus för effektlogiken blir dina bästa hypoteser till vad problemet/utmaningen är och varför din intervention kommer att förbättra systemet. Att testa och utveckla dessa hypoteser, och justera interventionen, kan vara en viktig del av insatsen.
- Hypoteserna bör kompletteras med de antaganden du gör och externa faktorer som hindrar respektive hjälper till att förändra systemet – med andra ord en mer utförlig förändringsteori som grund.
- Använd systemkartläggning och tillgängliga underlag som ett komplement för att beskriva omfattning, komponenter och deras relationer före interventionen och efter interventionen.
- Processen att utveckla effektlogiken eller förändringsteorin blir kanske viktigare än själva slutresultatet. Logiken kan utvecklas och förändras allt eftersom systemet utvecklas och kunskap om problem/lösningar växer fram, gärna i nära interaktion med berörda aktörer.

Effektlogikens delar (I)

Typiskt sett består en effektlogik av ett slags **flödesschema**. Varje kolumn i flödet fylls med innehåll, till exempel önskade effekter och olika slags resurser som en insats utgår från.

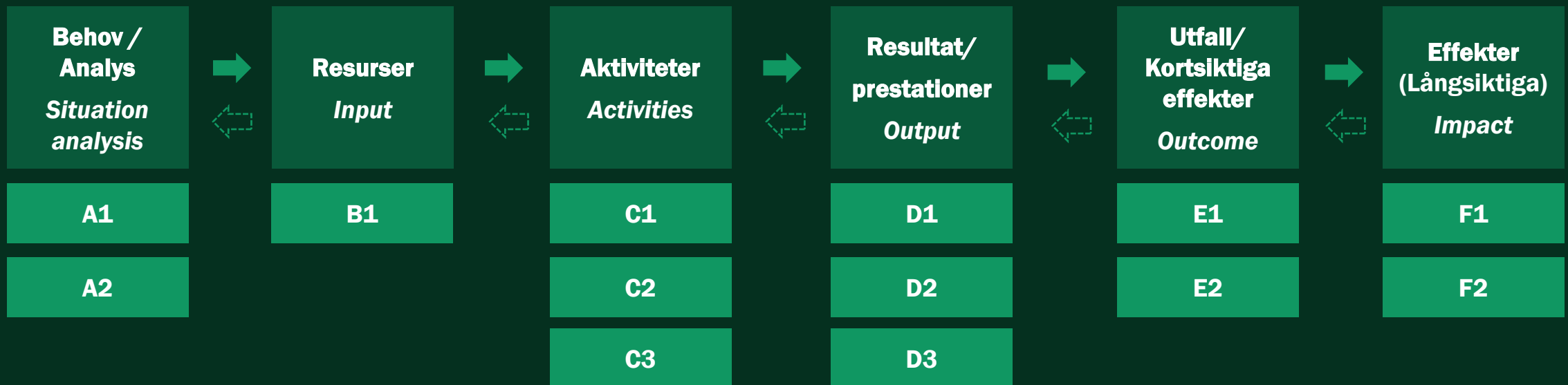
Flödet kan visa på **kronologisk följd**, alltså när något väntas inträffa. Men det kan också visa på **logisk följd**, alltså **vad som antas leda till vad**, samt hur direkt påverkan insatsen har.

Ofta är logisk följd mer användbart och illustrativt för att **förstå en insats upplägg och design**. Men tidsaspekter kan också vara viktiga för att **sätta rätt förväntningar**, planera **uppföljning**, m.m.

Vi läser typiskt sett en effektlogik "från vänster till höger". Men när vi tar fram effektlogiken bör vi försöka tänka "från höger till vänster" – alltså **utgå från vad du vill uppnå**. I praktiken arbetar man givetvis med flera delar samtidigt.

Här visas en typisk variant på effektlogik. En **förklaring till kategorierna** och ett **exempel** finns på följande sidor.

En mer abstrakt förändringsteori kan behöva visualiseras på andra sätt, och med andra begrepp.

Effektlogikens delar (II)

Vilka ord man sätter på olika delar i effektlogiken varierar, men den underliggande tanken bakom respektive del är densamma i de flesta modeller.

Indelningen utgår från idén om en **logisk kedja**, där våra insatser syftar till att – ibland direkt men ofta indirekt – bidra till olika samhällsmål eller andra övergripande önskvärda effekter.

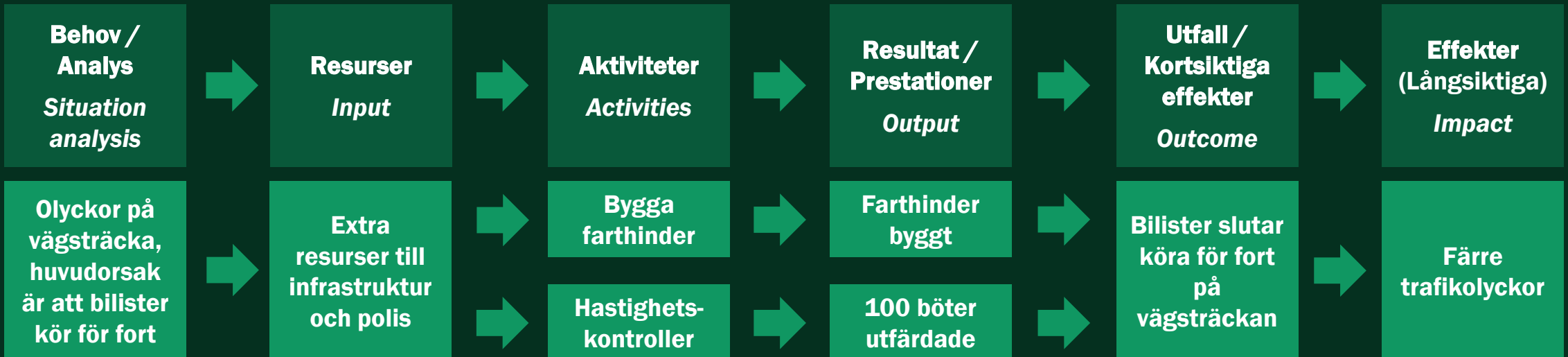
De "saker" vi inkluderar kan vara **abstrakta**, såsom **typer eller kategorier av saker** ("innovationsprojekt", "konkurrenskraft"). Eller så kan de vara **konkreta** och kanske även **indikatorer** ("58 miljoner kronor offentlig finansiering", "en ny centrumbildning", "500 unika parter").

Hur **konkreta** vi kan och vill bli beror ofta på vilken nivå effektlogiken ska användas (strategi, område, insats, projekt).

BEHOV / ANALYS	De identifierade behov och den problemförståelse som ligger bakom en strategi, insats eller liknande.
RESURSER	De resurser (finansiering, kompetenser m.m.) som är tänkta för att åstadkomma önskad förändring.
AKTIVITETER	Vad resurserna används till, såsom insatser, arbetspaket, utlysningar eller liknande, ofta sorterade i kategorier.
RESULTAT / PRESTATIONER	De omedelbara utfall aktiviteterna levererar, som kan observeras vid slutet av aktiviteten. Det kan röra sig om genomförda tekniktester, forskningsresultat, uppbyggd infrastruktur, skapade nätverk, m.m.
UTFALL / KORTSIKTIGA EFFEKTER	De förändringar eller nyttor som uppstår tack vare utfallen, oftast relativt direkt och för de närmaste målgrupperna. Detta kan handla om beteendeförändringar, förbättringar tack vare implementering av nya modeller eller metoder, m.m.
(LÅNGSIKTIGA) EFFEKTER	De slutliga och bredare förändringar som vi vill bidra till. Detta handlar ofta om hållbarhetsmål ("fossilfria transporter") tillväxt och sysselsättning ("ökad svensk export"), eller andra samhälleliga värden.

Exempel på en enkel effektlogik: Insatser för ökad trafiksäkerhet vid en olycksdrabbad väg

I detta exempel har vi en problemanalys, resurser som fördelas på insatser inom två olika effektspar, som på olika sätt antas leda till en sammanlagd beteendeförändring, vilket i sin tur antas leda till ett övergripande samhällsmål. Därmed finns en implicit förändringsteori bakom vår effektlogik.

Exemplet visar en logisk kedja. Resultat och effekt är indirekta – de förutsätter beteendeförändringar hos andra (kör saktare, undviker olyckor).

Om effektlogiken håller så bör effekten uppstå mer eller mindre omedelbart i tid när insatsen genomförts: Bilisterna saktar in och slutar krocka.

Det kan dock dröja innan vi har tillräckliga data för att veta att olyckorna verkligen minskat på sikt.

Några möjliga åtgärder för vidareutveckling av effektlogiken:

- Istället för utfärdade böter kunde en annan, kanske mer träffsäker, indikator för hastighetskontroller valts.
- Ta fram en indikator för tillgängliga resurser och den eftersträlvade hastighetsminskningen samt kvantifiera målet om hur mycket olyckorna ska minska.
- Uppföljning av effektlogikens olika delar underlättar för utvärdering av förändringsteorin (hypotes för hur målet ska nås). Det kan bidra med lärdomar för framtida insatser. Kanske nåddes tänkta utfall och resultat, men effekten uteblev? Då behöver andra typer av insatser utforskas.

Effektkedjor: Vad kan vi styra över?

Vissa delar av effektlogiken har vi **direkt kontroll** över. Andra delar är beroende av hur aktörer väljer att bete sig, kompletterande insatser, eller förändringar i samhället.

Som vi har nämnt vilar effektlogiken på **antaganden**: Hypoteser om hur en förändring kan komma till stånd, och antaganden om det sammanhang där insatsen ska verka.

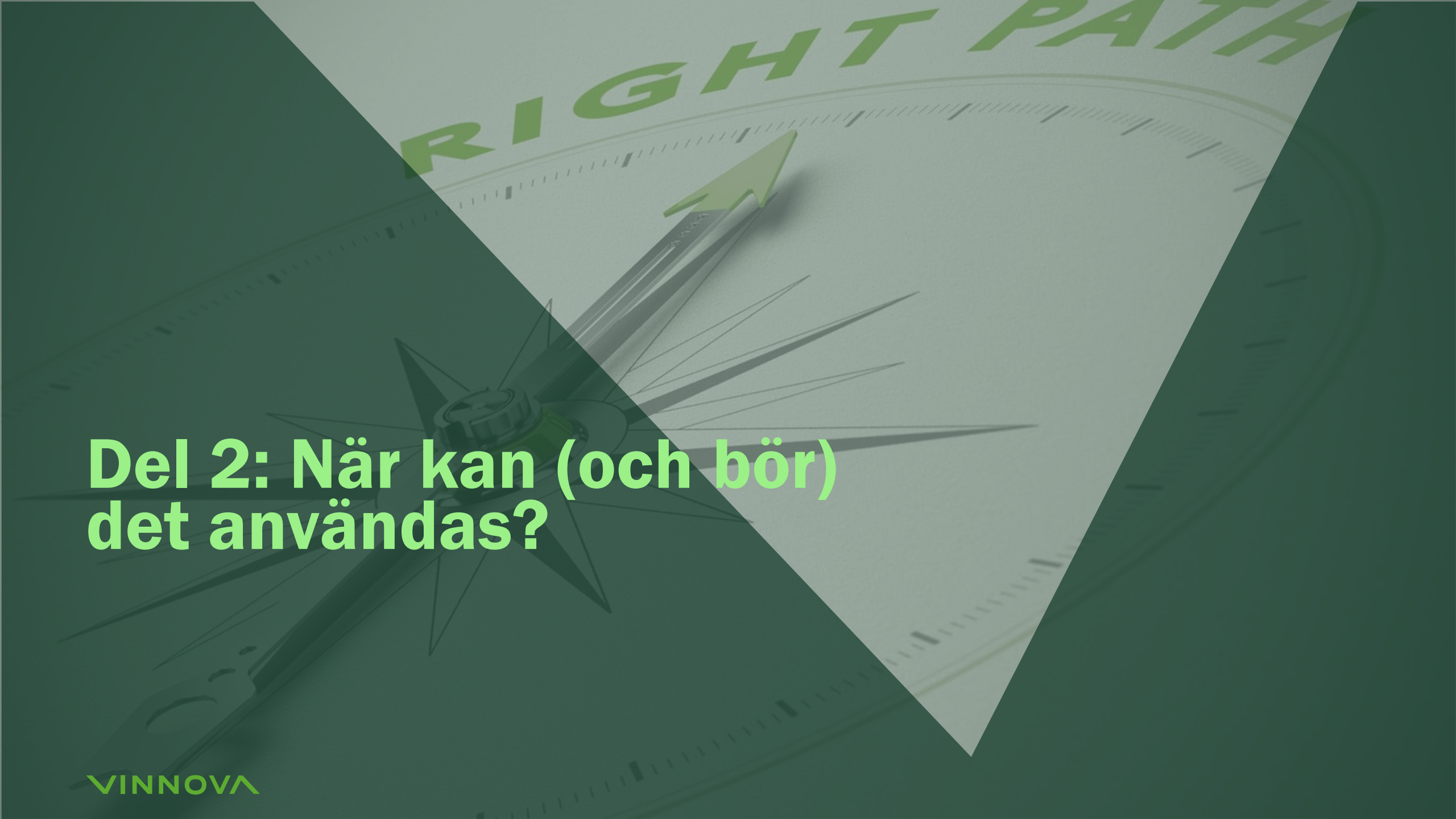
Man kan tänka på de olika stegen i effektlogiken utifrån hur säkert vi kan känna till och hur direkt vi kan påverka dem.

- **RESURSER** styr vi ofta helt över.
- **AKTIVITETER** samt **RESULTAT / PRESTATIONER** har vi olika kontroll över beroende på om vi är direkta utförare eller har en mer möjliggörande roll. I en väl utformad strategi eller insats har vi ofta stort inflytande över om vi når våra aktivitets- och resultatmål. Men hur de realiseras, och med vilken kvalitet, kan vara beroende av att vi mobiliserar och motiverar de aktörer vi arbetar med.
- **UTFALL / KORTSIKTIGA EFFEKTER** är ofta beroende av faktorer utanför vår direkta kontroll. Det kan till exempel handla om beteendeförändringar hos målgruppen. Vi kan bara utforma våra insatser för att maximera chanserna att önskade utfall kommer till stånd, utifrån våra bästa antaganden.
- **(LÅNGSIKTIGA) EFFEKTER** har vi ofta liten kontroll över, och svårt att följa upp. Dels eftersom vår insats ofta bara är en liten pusselbit i ett större sammanhang, där mycket annat påverkar den totala utvecklingens riktning och storlek. Dels eftersom de slutliga effekterna ofta är indirekta och/eller uppstår långt efter våra insatser.

Från förändringsteori till användning av resultat

	Vad	Exempel på metod/verktyg
Utforma en vision	Tydliggör visionen och det värde som ska åstadkommas.	Förändringsteori: ett verktyg för att förklara och illustrera struktur, teori och antaganden bakom önskade förändringar.
Skapa en plan	Definiera önskade resultat och effekter för att realisera visionen. Utforma strategi och tillvägagångssätt. Definiera indikatorer och utvärderingsmetod.	Effektlogik: ett verktyg för att logiskt organisera processen att åstadkomma de förändringar och effekter som avses. Skapas för planering och används för uppföljning och utvärdering.
Genomför	Rigga genomförandet för att maximera önskade resultat och effekter. Framdriften stöttas med hjälp av definierade indikatorer.	Följ upp verksamhet och definierade indikatorer.
Mät resultat och utvärdera	Mät, analysera och visualisera resultaten utifrån önskade resultat och effekter.	Mät indikatorer – i vilken utsträckning har målen dittills uppfyllts. Utvärdera genom empirisk analys.
Använd resultat	Sprid resultat och lärdomar till relevanta intressenter, använd dessa för framtida förbättringar.	Rapportera resultat baserat på målgruppsanalys.

Del 2: När kan (och bör) det användas?

Hur kan en förändringsteori eller effektlogik användas?

En förändringsteori eller effektlogik kan både *förtydliga* och *förmedla* en insats: Den är ett verktyg som kan ligga till grund för bland annat

- Strategi
- Planering
- Kommunikation
- Uppföljning, utvärdering och lärande

Hur kan en förändringsteori eller effektlogik användas?

STRATEGI

- Förtydligar strategin och om den behöver justeras
- Förtydligar roller och ansvar
- Möjliggör portföljstyrning – kommer vi nå våra mål med nuvarande aktiviteter och insatser?
- Underlättar identifiering och operationalisering av effektmålen

Hur kan en förändringsteori eller effektlogik användas?

PLANERING

- Identifierar vad som behöver prioriteras och vilka resurser som behöver allokeras
- Identifierar partnerskap – vilka behöver vi samarbeta med för att nå målen?
- Underlättar att identifiera vilka data som behöver samlas in för beslut och utveckling

Hur kan en förändringsteori eller effektlogik användas?

KOMMUNIKATION

- Skapar samsyn, tydlighet och gemensam förståelse för vad verksamheten gör och hur mål ska uppnås
- Möjliggör kommunikation av vad vi gör och bidrar till, både internt och externt
- Underlättar historieberättande, och att motivera och förklara för aktörer hur vi agerar och varför
- Fokuserar diskussioner

Hur kan en förändringsteori eller effektlogik användas?

UPPFÖLJNING, UTVÄRDERING OCH LÄRANDE

- Skapar en grund för uppföljning och utvärdering av insatsen – när det är tydligt vad vi ville uppnå är det enklare att följa upp och utvärdera om så skedde
- Hjälper oss att skilja på olika typer av mål, identifiera indikatorer, och planera hur och när något kan mätas (uppföljningsplanering)
- Förtydligar vilka hypoteser som ligger bakom en insats, och är en grund för att testa dessa och utveckla insatsen utifrån vad vi lär oss. Leder aktiviteterna till tänkta utfall och resultat? Krävs det förutsättningar som vi inte tänkt på?

Del 4: Stöd och mallar

Komponenter för utformning av förändringsteori

1. Syfte

- Syftet med insatsen/programmet. Kan även uttryckas som huvudsyfte och delsyften.

2. Mål och effekter

- Mål, delmål och effekter (på kort sikt, lång sikt, på systemnivå...).

3. Aktiviteter

- Aktiviteter, insatser, instrument, resurser etc.
- Hypoteser och antaganden (eller verifierade teorier) om samband mellan aktiviteter och måluppfyllelse.

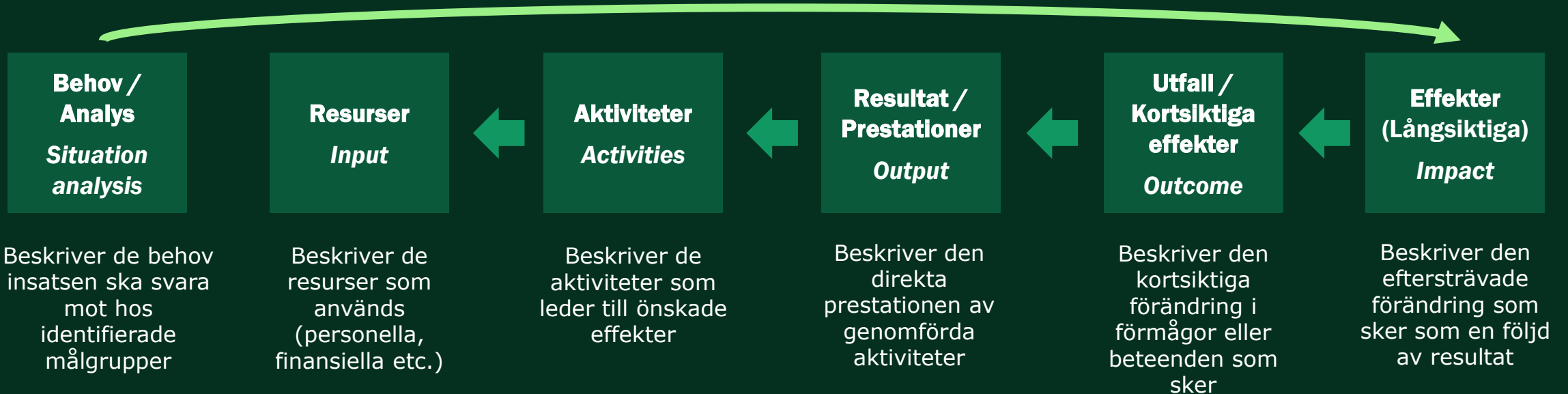
4. Intressenter

- Intressenter, utförare, målgrupper, nyckelaktörer etc.
- Hypoteser och antaganden (eller verifierade teorier) om hur involvering och samverkan bidrar till måluppfyllelse.

5. Bakgrunder, analyser samt utvärderingsbehov

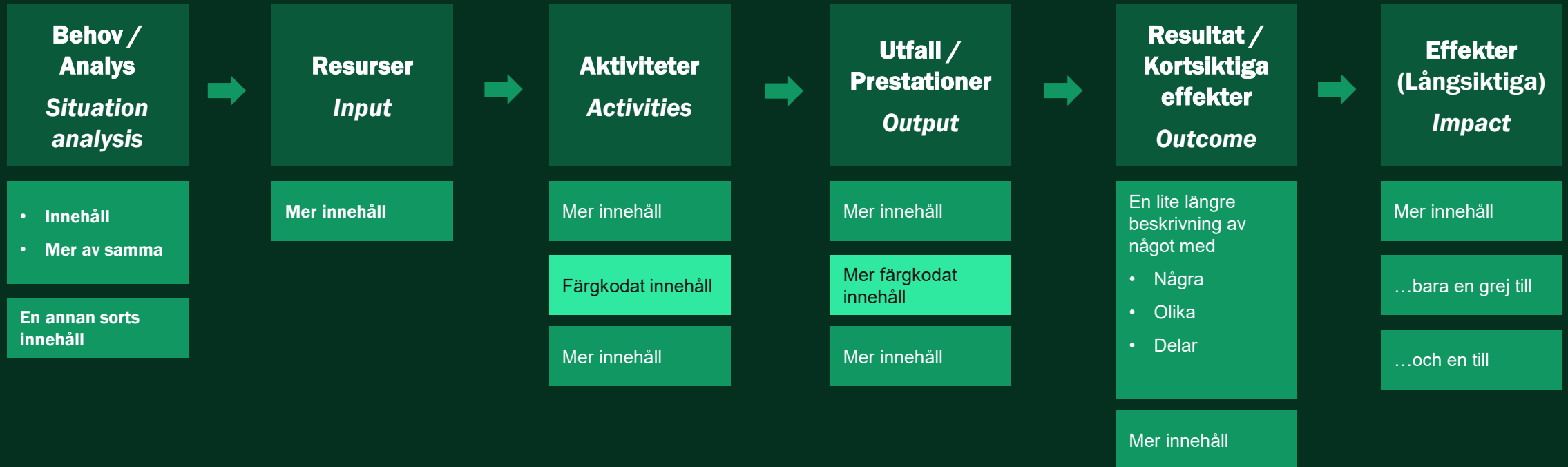
- Varför ett programkontor, kontorets bidrag?
- Relation till relevanta satsningar i EU och andra länder. Relation till nationella strategier och andra länders strategier.
- Viktiga mekanismer och principer samt antaganden om vad som bidrar till framgångar och måluppfyllelse.
- Antaganden om systempåverkan.
- Identifierade risker och målkonflikter samt möjlig hantering av dessa.
- Behov av utvärdering. Metodval samt behov av information, indikatorer och data för uppföljning och utvärdering av utfall och/eller effekter.

Ta fram en effektlogik

- Definiera först **behovet** och därefter **effekten** som ni vill uppnå
- Arbeta sedan **bakåt** genom den tänkta effektkedjan, dvs. från höger till vänster
- Det är lätt att börja i fel ände, och fokusera för mycket på aktiviteter och resurser – utgå från vad ni faktiskt vill åstadkomma
- När du är klar, fundera över:
 - Är det rimligt att A leder till B?
 - Finns det glapp i logiken?
 - Är det en realistisk plan givet resurserna?
 - Finns det osäkerheter eller antaganden vi behöver utforska?

Powerpoint-mall

Tips! Effektmätningssguide på vinnova.se

Här finns en guide för effektmätning på Vinnovas hemsida: [Följ upp resultat | Vinnova](#)

Guiden innehåller följande kapitel:

- Inledning
- Skapa förutsättningar för varaktiga resultat
- Effektlogik
- Mål och indikatorer
- Mäta resultat
- Vidare läsning

Guiden är framtagen med projekt som främsta målgrupp men går att applicera på andra nivåer så som program, insatser eller områden. Det finns också mallar och instruktionsvideos för de olika delarna.

Tack!

vinnova.se

[company](#)
[/vinnova](#)

[/vinnovase](#)

[/vinnovase](#)

VINNOVA
Sveriges innovationsmyndighet